

A magyarországi szlovák gimnáziumokban használt tankönyvekről

A bíráló legfontosabb szempontja egyrészt az volt, hogy megfelelnek-e ezek a tankönyvek a magyarországi szlovák gimnáziumok céljainak, segítik-e az ott tanulókat múltjuk, anyanemzetük történelmének megismerésében, kisebbségi azonosságadatuk megőrzésében, illetve hozzásegítik-e őket sajátos helyzetük megértéséhez a multikulturális Közép-Európai viszonyok között. Másrészt arra kerestük a választ, hogyan jelenik meg a soknemzetiségű történelmi Magyarország évszázadainak tárgyalása során a szlovák etnikum, a szlovák nemzet története, kultúrája. Tárgyilagosan tájékoztatnak-e ezek a tankönyvek a nem magyar népek és nemzetek jelenlétéről, történelmi, társadalmi kulturális szerepükről?

A szlovák gimnáziumokban Száray Miklós: Történelem I., Gyapay Gábor: Történelem I., Walter Mária: Történelem II., Szabó Péter: Történelem II., Závodszy Géza: Történelem III. és Salamon Konrád: Történelem IV. című munkái állnak rendelkezésre *szlovák nyelvű fordításban*. Ezek a tankönyvek természetesen a magyar iskolák számára készültek, így önmagukban – kiegészítés nélkül – nem alkalmasak a nemzetiségi oktatás számára. Ezt a hiányosságot volt hivatott pótolni a több évtizeddel ezelőtt kiadott „*Dejepis. Doplnková učebnica pre II.-IV. triedu gymnázií*” („Kiegészítő tankönyv a gimnáziumok számára”). A tankönyv a tananyagot taglaló leckéken kívül forrásokat is tartalmaz. Hiányossága, hogy a szlovákok XVIII. századi szétvándorlásán túl, nem foglalkozik az anyanemzet etnikai területéből kiszakadt szlovákok történelmével, s gazdasági, politikai és kulturális jellemzőikkel sem. Mára a tankönyv szövege, technikai kivitelezése és látásmódja egyaránt elavult, igazán nem szolgálhatja az oktatást.

Követendő gyakorlat lehetett volna az a megoldás, amelyet a Száray-féle, a 9. évfolyamnak írt tankönyv alkalmazott. Ennek szlovák nyelvű változatában az őskor, ókor és koraközépkor tárgyalásakor a Nagymorva Birodalommal kapcsolatban a szerző vállalta – a szlovák és a magyar történetírás eltérő álláspontjának ismertetését is. Mindezt úgy, hogy a tudományos vitát forrásszemelvényeken, térkép-vázlatokon keresztül mutatta be. Ez az eljárás különösen alkalmasnak mutatkozik annak szemléltetésére, hogy a történelmi tényeket több szemszögből, több nézőpont alapján is lehet magyarázni. A gimnázium II. évfolyama számára lefordított tankönyv azonban nem követi ezt a módszert, s nem került kiegészítésre a szlovák etnikum középkori történetével.

Ebből adódóan kimondható, hogy ezek a tankönyvek kiegészítő anyagrészek nélkül nem felelnek meg a szlovák gimnáziumok oktatási-nevelési céljainak.

A szerző a Békéscsabai Szlovák Általános Iskola és Gimnázium helyettes igazgatója, történelem tanár.

A népismeret kerettantervek megjelenése után sürgetővé vált a tankönyv megírása is. Nem folytatható az az évszázados gyakorlat, hogy a magyarországi szlovákok éppen saját népük, önnön kisebbségük történetét nem tanulják.

A vizsgálat célja volt annak megállapítása is, hogy az említett történelem-tankönyvek milyen ismereteket közvetítenek a két nép közös hazájáról és több évszázados együttéléséről, illetve az is, hogy tárgyilagosságukkal elősegítik-e a két nép közeledését, megbékélését.

Általánosságban megállapítható a vizsgált tankönyvekről, hogy a történelmi Magyarország történetét a magyar nép (nemzet) történeteként tárgyalja. Az itt élő többi népről csak említés szintjén esik szó, történetük a maga folyamatosságában nem követhető nyomon. Egy etnikai szempontból monolit Magyarország-képet közvetítenek. Hiányzik belőlük a soknemzetiségű állam megjelenítése, s így csorbát szenved a történelmi múlt tárgyilagos taglalásának elve. Maguk a tankönyvek is hozzájárulnak a hamis tudat továbbéléséhez, amelyet korábban leginkább államnemzet-szemlélet jellemezett.

A 9. évfolyam számára írt tankönyv a korai középkort és a magyarok őstörténetét tárgyaló fejezetekben foglalkozik a korabeli szlovák történettel. „*Szvatopluk fejedelem (870-894)*” hatalmát – olvasható – kiterjesztette a környező szlávokra a Kárpát-medence északnyugati részére. A Morva-völgyi szlávokat morváknak nevezi a szerző, és kizárólag ehhez a területhez köti *Mojmír*, *Cirill* és *Metód*, valamint Szvatopluk tevékenységét.

A szerző a szlávok betelepődését – a szlovák történetírástól eltérően – zömében az avar uralom összeomlása utáni időre teszi. Ekkor alakulnak ki a frank fennhatóság alatti szláv birtokközpontok, többek között *Pribina* – Zalavár központú – uradalma.

A tankönyv nem említi a nyitrai (Nitra) fejedelemséget, *Rastislav* tevékenységét, Metód Pannónia püspökévé, érsekévé történő kinevezését, de az ószláv egyházi szertartásrend elterjesztését sem.

Ezeket az eseményeket és tényeket a szerző csak a szlovák gimnáziumok számára írt leckében említi, elismerve, hogy ezek a szláv központok a frank hatalmi övezetekkel együtt, hatást gyakoroltak a születő magyar állam berendezkedésére.

A Kárpát medencében élő szlávokról a frankok és magyarok győzelme után több szó nem esik, mintha elvesztek volna a történelemben. A magyar olvasó így nem kaphat képet arról, vajon a szlovák etnikumnak van-e köze a Morva állam területén élő morvákhöz. A szlovák nép és szlovák nyelv kialakulásának bemutatásával is adós marad a tankönyv. Vitatott kérdésről lévén szó, itt is járható út lenne az eltérő álláspontok párhuzamos bemutatása.

A 10. évfolyam számára írt tankönyv Árpád-korról szóló fejezetében a szerző nem tesz említést sem a morvák utódairól, sem szlávokról, sem szlovákokról. (Érdekes módon még Szent István király intelmei kapcsán sem!)

Magyarországi kisebbségekről a tankönyv először csak a XII. század ismertetésekor tesz említést, akkor is a betelepülő hospesek (vendégek) kapcsán.

A szlovákokat a szerző a XIV. században kialakuló népként említi. Véleménye szerint Róbert Károly uralkodása alatt morvák (sic!) és lengyelek telepednek be az országba, összeolvadtak a Magyarországon élő (eszerint etnicitás nélküli?) szlávokkal. Így alakult ki a – állítja a tankönyv – a szlovák nép.

A magyar olvasó ilyenformán azt a képet nyeri, hogy a szlovákok elődei a betelepülő morvák és lengyelek voltak. Teljesen hiányzik annak bemutatása, hogy a morva államban élő szlovienok (szlávok) milyen hatással voltak a megszülető, soknemzetiségű Magyarország gazdaságára, társadalmi viszonyaira és kultúrájára.

Az evangélikus vallás – Luther tanainak – magyarországi terjedésével kapcsolatosan a tankönyv megemlíti a német városi polgárság szerepét. Figyelmen kívül hagyja azonban azt a tényt, hogy a lutheri irányzat másik bázisa éppen a szlovákság volt. Az evangélikus szlovák értelmiség jelentős szellemi tevékenységet fejtett ki az országban.

Félrevezetők és kortévesztők az ilyen megállapítások: „A XVI. században a magyar értelmiség már képet alkotott magának a hazáról és a nemzetéről.”

A szlovákok népfeljődésével kapcsolatban hasonló felfogás érvényesül Walter Mária tankönyvében is. A 94. oldalon található térkép az Észak-Magyarországon élő népséget szlováknak nevezi. A szlovák etnikum kialakulásáról és annak jellemzőiről azonban nem tesz említést. Károly Róbert telepítő politikája keretében szerinte csehek és morvák (!) érkeztek az országba. A szövegkörnyezet hatására az olvasóban az a sejtés alakulhat ki, mintha a szlovák nép e telepítések következtében alakult volna ki.

A XV. századi Magyarország etnikai viszonyait ábrázoló térképen a szlovákok lakta területeken élőket „északi szlávok”-nak jelöli, rendkívül zavaró módon. A tanulók számára ugyanis azt kell nyilvánvalóvá tenni, hogy az itt élő nép (szlovák) a nyugati szlávok csoportjához tartozik.

A 11. évfolyam számára írt tankönyv az újkor történetét tárgyalja. Bemutatja a magyarság nemzetné válását a felvilágosodástól a dualizmus válságáig. Az ország etnikai viszonyai közt a kisebbségek társadalmi, kulturális sajátosságaira is utal. Az 1848/49 forradalom és szabadságharc a magyarság és a többi nemzet összetűzéséhez vezetett. Ennek okait a tankönyv felszínesen, leegyszerűsítve mutatja be. Nagyon hiányzik a kisebbségi társadalmak részletesebb bemutatása, nemzeti ébredésük, nemzetfelfogásuk és politikai programjaik ismertetése. A szlovák nemzeti mozgalommal kapcsolatosan kiemelten fontos lenne rámutatni, hogy nemzeti vonásai mellett a Štúr-mozgalom

politikai-társadalmi programja demokratikus vonásokat hordozott. Láttatni kellene azt a sikertelen – de végig jelen levő – törekvést is, hogy közös nevezőre jusson a magyar nemzeti mozgalommal. Meg kellene végre szabadulni attól az elkoptatott és különösen hamis szólamtól, mely szerint a magyar forradalom ellen a haladásellenes erők oldalára állt nemzetiségek harcoltak. Szükség lenne az okok árnyaltabb felvázolására, mert e nélkül nem számolhatóak fel a történelmi sztereotípiák, sőt újratermeljük őket.

Téves okfejtés az is, hogy a magyar nemzeti mozgalom mellett többen harcoltak, mint a szlovák felkelők oldalán. (Mintha valaha is a tömegek nagysága lett volna a történelmi igazság legfőbb feltétele.)

A dualizmus-kori Magyarország képének árnyaltabb megfestéséhez hozzájárulhatna a nemzetiségi mozgalmak céljainak (a Memorandum) elemzése, a beolvasztási-beolvadási kísérlet működése, a magyarosodás gazdasági-társadalmi okainak ismertetése, a nemzetiségeket sújtó létbizonytalanság, az elszegényesedés és a kivándorlás leírása. Hangsúlyos kiemlést tenne szükségessé az a tény, hogy a Monarchia válságának egyik oka éppen a nemzetiségi kérdés megoldatlansága volt. A magyar politikai elit és az ellenzék nem volt érdekelt a nemzetiségi kérdés demokratikus megoldására, így ez a társadalmi gond komoly akadályává vált a társadalom és a politikai élet demokratizálásának, korszerűsödésének.

A 12. évfolyam számára Salamon Konrád írt tankönyvet. Ez véleményünk szerint a politikatörténetet irányában túldimenzionált. Nem a környező államokéval megegyező súllyal elemzi a tankönyv, például a Horthy-korszak nemzetiségellenes, beolvasztó politikáját.

A könyv nyelvezete nehézkes, a magyarázó szövegek hemzsegnek a jelzőktől, az érzelmi hatásra törekvő, sok helyen bántó, végsőkéig leegyszerűsítő mondatoktól. Ízelítőnek talán egy is elég ezek közül (szándékosan nem a „csehszlávok nacionalisták”-hoz hasonló szófordulatokból választva). Íme! „A politika által az alattomoságig fokozott gyűlölködő kampány, amire a saját győzelme tudatában lévő tömeg mindig hajlamos.”

Végezetül még két megjegyzés: A tankönyvek szlovák nyelvre fordított változatai az 1918. előtti Magyarországot „Uhorsko”-ként említi, jelezve ezzel is azt, hogy az ország több nemzet és nemzetiség közös hazája volt. A magyar tankönyvírók számára járható út lehetne a „történelmi Magyarország” kifejezés használata. A magyar tankönyvek egyébként több helyen is használnak olyan kifejezéseket, amelyek a történelem termékei, ugyanakkor sértőek lehetnek más népek számára (pl. kalandozások). Nehezen képzelhető el, hogy a tatárjárás, tatárdúlás kifejezés helyett ugyanígy a „mongol kalandozások” kifejezést használnák. A jövőben szükségesnek látszik a tárgyyszerű és tárgyilagos történelmi fogalmak azonos tartalmú használata, valamint a nevek egységes írása tekintetében a tankönyvírók közeledése egymáshoz.

Lászik Mihály